

dr hab. Anna Jakubowicz-Bryx, prof. uczelni
Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Podbilskiej-Kłósowskiej
zatytułowanej

Aksjologiczne podstawy działalności innowacyjnych placówek przedszkolnych

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Andrzejewskiej, prof. UMCS

Lublin 2023, ss. 427 (plus aneks ss. 442)

promotor pomocniczy dr Małgorzata Centner-Guz

Uzasadnienie ważności podjętego tematu

Wprowadzanie dziecka w świat wartości to długotrwały i jednocześnie złożony proces, podlegający wielorakim uwarunkowaniom. Niektóre z nich pochodzą ze środowiska rodzinnego, w którym przebiega wychowanie, inne tkwią w samym dziecku, a jeszcze inne są wpisane w proces funkcjonowania dziecka w instytucjach wychowawczych i edukacyjnych. Warto jednak zauważyć, że ów proces nie przebiega w sposób prosty i nieskomplikowany. W zderzeniu z cywilizacją, kulturą konsumpcji i tak zwaną nowoczesnością wartości autoteliczne mogą zostać zastąpione kulturą symboliczną odwołującą się w sposób powierzchowny do zachowań wyrosłych jedynie z tradycji i obrzędowości. Wartości są badane w różnych dziedzinach nauk społecznych czy humanistycznych. Rozpatrywanie wartości może pomóc w zrozumieniu motywacji i zachowań jednostek oraz w analizie społeczeństw i kultur.

Wychowanie musi prowadzić do głębi człowieczeństwa, które jest treścią życia osoby, jej integralnego rozwoju. Podstawową wartością i warunkiem wychowania jest pomaganie wychowankowi, by uczył się prawdy o sobie i świecie, by coraz dokładniej odróżniał to, co mu służy i co go rozwija od tego, co mu zagraża i co rozwija od tego, co mu zagraża i co ogranicza jego rozwój, co niszczy jego wolność, więzi. Główne problemy przedszkolnego i szkolnego wychowania wynikają z istniejącego wokół tych placówek i ciągle przybierającego na sile chaosu w sferze wartości. Chaos ten destrukcyjnie odbija się w naszym życiu publicznym, zdaje się dominować w sferze polityki i środków masowego przekazu. Wychowanie jest procesem, który

ma prowadzić do wszechstronnego rozwoju dziecka do pełni człowieczeństwa, powinno więc mieć oparcie w doskonałym wzorcu. Człowiek sam nie jest zdolny do takiej przemiany, dlatego odczuwa potrzebę znalezienia jakiegoś uniwersalnego wzorca, kogoś, kto poprowadzi go we właściwym kierunku.

Stąd też podjęty przez Panią mgr Agnieszkę Podbilską-Kłosowską temat pracy dotyczący aksjologicznych podstaw działalności innowacyjnej przedszkoli jawi się jako niezwykle ważny. Jak podkreśla Autorka dysertacji „rzetelna analiza ...(dostępnych)... badań pozwoliła wyłonić obszar dotychczas nieopisany, a dotyczący zarówno działalności innowacyjnej placówek przedszkolnych, jak również wartości” (por. s. 13).

W tych okolicznościach ważne jest poznanie czynników stanowiących o obecności w procesie wychowania przedszkolnego aksjologicznych podstaw wychowania odnoszących się do wartości, które powinny być uwzględniane i kształtowane w procesie wychowania dzieci. Wychowania, które powinno promować rozwój wolności jednostki, zarówno w sferze myśli, jak i działania, uczyć dzieci odpowiedzialności za swoje czyny i decyzje, rozwijać empatię i zdolność do współodczuwania, uczyć dzieci wartości solidarności i współpracy oraz wychowania, które powinno stawiać na rozwój potencjału jednostki, gdzie dzieci powinny być wspierane w odkrywaniu swoich zdolności i pasji, a także w zdobywaniu wiedzy i umiejętności potrzebnych do osiągnięcia sukcesu.

Zagadnienie to stało się przedmiotem dociekań naukowych Pani mgr Agnieszki Podbilskiej-Kłosowskiej. Przygotowana przez nią rozprawa doktorska wpisuje się w aktualny nurt badań nad jakością procesu wychowania do wartości na poziomie edukacji przedszkolnej, ma charakter nowatorski w obszarze polskiej pedagogiki. Głównym zamierzeniem Autorki była identyfikacja czynników poznawczych, które dotyczą aksjologicznych uwarunkowań innowacji pedagogicznych w kontekście preferowanych przez nauczycieli i dyrektorów placówek przedszkolnych wartości, które analizowane były pod kątem wizji, misji oraz celów każdego przedszkola.

Z tego punktu widzenia zaproponowany przez Panią mgr Agnieszkę Podbilską-Kłosowską temat dysertacji już na wstępie budzi zainteresowanie, a jego wybór ze względu na potencjalne implikacje teoretyczne i praktyczne należy uznać za istotny z naukowego punktu widzenia i aktualny w kategoriach społecznych.

Struktura pracy

Przedłożona do oceny praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Praca liczy 442 strony maszynopisu, jest kompletna, jej struktura obejmuje wprowadzenie, sześć wyodrębnionych części, w których przedmiotem rozważań Autorka uczyniła: podstawy teoretyczne badań, opis projektu badań własnych, przedstawienie i omówienie uzyskanych rezultatów oraz ich dyskusję z przyjętymi założeniami teoretycznymi i wynikami badań innych autorów. Całość podsumowana została w zakończeniu. Do pracy dołączono spis publikacji cytowanych liczący: 910 pozycji (w tym 35 obcojęzycznych), 66 aktów prawnych oraz 69 źródeł internetowych. Na koniec dodano spis tabel, wykresów i rysunków oraz aneks. Szczegółową recenzję odnoszącą się do wskazanych powyżej części rozprawy przedstawiam poniżej – pragnę w niej wskazać na pozytywne aspekty pracy a także kwestie dyskusyjne.

Teoretyczne podstawy badań

Część teoretyczna pracy obejmuje 3 spójne rozdziały.

Rozdział pierwszy liczący 52 strony maszynopisu, zatytułowany *Aksjologiczne uwarunkowania edukacji*, Autorka poświęciła analizom pojęciowym mieszcząc je w dwóch podrozdziałach: *Wartości i ich klasyfikacje oraz Proces wychowania ku wartościom w edukacji przedszkolnej*. Pierwszy podrozdział jest dodatkowo podzielony na kolejne pomniejsze trzy części, z których druga jeszcze ma kolejne w liczbie czterech. Można się zastanowić, czy taka nadmierna segmentacja sprzyja tu logiczności uzasadnienia przyjętego założenia teoretycznego w dysertacji.

Rozdział drugi liczący 45 stron maszynopisu został zatytułowany *Edukacja przedszkolna w Polsce*. Tematycznie poświęcony został zaprezentowaniu unormowań prawnych regulujących działalność przedszkoli w Polsce, celom i funkcjom, jakie pełnią oraz omówiono wybrane metody pracy. W tym rozdziale również zastosowano zastanawiający sposób segmentacji, gdzie do głównego rozdziału stworzono jeden podrozdział, a do niego kolejne trzy podrozdziały.

Rozdział trzeci liczący 68 stron maszynopisu zatytułowany został *Innowacje w przedszkolach*. Obejmuje treściwo definicje pojęć stosowanych w pracy oraz regulacje prawne wynikające z prawa oświatowego związane z wprowadzaniem innowacji. Podzielony na dwa podrozdziały zgodnie z wymienionymi wyżej tematami, a każdy z nich posiada wydzielone kolejne części.

Dobór zagadnień omówionych w trzech rozdziałach teoretycznych uważam za zasadny z punktu widzenia tematyki pracy. Nie zauważam tu jednak przyjętego paradygmatu teoretycznego dla podjętych badań empirycznych. Trzy rozdziały teoretyczne są zestawieniem doskonale dobranych cytatów z bardzo obszernej literatury przedmiotu (dobór ten także zasługuje na moje uznanie), ale ostatecznie nie zyskuje czytelnik wiedzy na temat przyjętej przez Doktorantkę koncepcji teoretycznej dla badań własnych. Autorka sprawnie referuje wybraną i bogatą literaturę na podjęty temat, brakuje jednak w prowadzonej narracji własnych odniesień do cytowanych poglądów. Generalnie część teoretyczna pracy jest bogata informacyjnie, stanowi szeroki przegląd zagadnień obecnych we współczesnej literaturze przedmiotu, wymaga jednak uporządkowania i usystematyzowania analiz teoretycznych, na podstawie których koncentruje się zaproponowany i omówiony w dalszej części dysertacji projekt badawczy. Można tu postawić pytanie w jakim celu chociażby opisano tak szczegółowo stosowane metody pracy w przedszkolu – jeśli potem w badaniach empirycznych do nich Autorka w żaden sposób nie nawiązuje.

Podkreślam wyżej z uznaniem wielość literatury wykorzystanej do opracowania części teoretycznej, jednak razi znaczna liczba publikacji cytowanych z drugiej ręki, która nie powinna w dysertacji doktorskiej w takiej liczbie występować. Chociażby w rozdziale pierwszym mamy 21 odwołań za kimś, co przy objętości 52 stron oznacza, że prawie na co drugiej stronie mamy takie cytowanie.

Podsumowując część teoretyczną, należy stwierdzić, że Doktorantka potrafi wyodrębnić istotne informacje z przeglądu różnych koncepcji dotyczących opisywanego zagadnienia, potrafi przytoczyć odpowiednie badania na ten temat. Wykazuje się więc wiedzą, która jednak nie została usystematyzowana i dookreślona jako proponowana przez Autorkę koncepcję teoretyczną badań własnych.

Ocena projektu badań i sposobu jego realizacji

Cel podjętych badań Autorka formułuje w rozdziale czwartym zatytułowanym: *Metodologiczne założenia badań własnych*, liczącym 28 stron. Cele są ambitne i złożone – Doktorantka ujęła je w dwóch zakresach: cel poznawczy oraz cel praktyczny. Założeniem poznawczym jest poznanie aksjologicznych podstaw działalności innowacyjnych placówek przedszkolnych na Podkarpaciu (por. s. 187). W jego zakres opisowy Autorka wpisała wyjaśnienie przyczyn powstania innowacji, ich kontynuowania czy preferencji dyrektorów i nauczycieli

dotyczących wartości leżących u działalności dydaktyczno-wychowawczej przedszkoli prowadzących innowacje. Z kolei cel praktyczny Autorka odniosła do opracowania zebranego materiału i opisanie działalności innowacyjnej, którą można uznać za dobre praktyki.

Autorka zakłada, że badania empiryczne prowadziła w strategii mieszanej, łącząc badania ilościowe z jakościowymi. Badania wymagają od badacza zdefiniowania problemu badawczego. Im bardziej swobodnie zostanie zakreślony tenże temat, tym mniej schematycznie może odbywać się gromadzenie danych. W tym celu należy utworzyć ramę pojęciową, która przedstawia podstawowe pojęcia i konstrukty, które będą badane. Taka rama pojęciowa oprócz głównych zmiennych prezentuje także relacje, jakie występują pomiędzy nimi. Dzięki temu można poznać sposób myślenia każdego badacza o problemie oraz już w pierwszej fazie badania wyznaczyć obszary problemowe i doprecyzować je. Następnie należy postawić pytania badawcze, które wskazują, w jakim kierunku prowadzić badania, na czym koncentrować się podczas zbierania danych oraz ich późniejszej analizy. Pytanie badawcze powinno być jasno sformułowane i odnoszące się do postawionego wcześniej problemu. Problem w stosunku do sformułowanego wcześniej przedmiotu badań stanowi radykalne uściślenie i ukierunkowanie zainteresowań badacza i taką jasność uzyskujemy moim zdaniem w ocenianej pracy. Autorka stawia w pracy dwa pytania badawcze główne i do każdego z nich kolejne pytania uszczegóławiające (por. s.189-190). Można się jedynie zastanowić nad faktem stawiania pytań typu rozstrzygnięcia z dodanym do niego od razu elementem określającym pytanie dopełnienia np. *Czy a jeśli tak to jakie....* Skoro jeśli pytamy *jakie* to od razu mamy również odpowiedź czy występują czy nie. Wydaje się więc zbędne takie podwojone pytanie badawcze.

W rozdziale metodologicznym Autorka zaprezentowała założenia projektu badawczego. Uległa przy tym, częściej w przypadku młodych naukowców, manierze prezentacji rozważań teoriopoznawczych i ogólnometodologicznych, które są w moim odczuciu zbędne dla przedstawienia autorskiego projektu badawczego. Co za tym idzie tenże projekt ginie w całości i został przez to przedstawiony niejasno i nieprecyzyjnie. Dla przykładu – w podrozdziale 4.4. zatytułowanym *Metody, techniki i narzędzia badawcze* liczącym 12 stron Autorka przedstawia skrótowo, ale precyzyjnie informacje o zastosowanych metodach, a jednak zupełnie niepotrzebnie poświęca wiele stron na omówienie teoretyczne tych, których nie stosuje w badaniach własnych. I w całej tej teorii gubią się ważne z punktu widzenia toku postępowania badawczego przedstawione przez Autorkę procedura przeprowadzanych wywiadów, określona metoda przeszukiwana źródeł wtórnych czy procedura obserwacji. Jeśli chodzi natomiast

o kolejność stosowanych metod badania, to uważam ją za prawidłową i uzasadnioną dla prowadzonego projektu.

W metodologii mamy również przedstawione etapy badań, sposób opracowywania wyników, środowisko realizacji badań oraz charakterystykę badanych osób (ss. 204-211). W badaniach wzięło udział 100 nauczycielek i 24 dyrektorów przedszkoli. W tabelach 2-4 określono cechy demograficzne respondentów i tu zastanawiający jest podział wieku w przypadku nauczycielek. Dlaczego tenże przedział jest jedynie od 31 roku życia? Czyżby nauczycielek poniżej wieku 31 lat nie było? Czy też Autorka przyjęła inny, nieznanym czytelnikom sposób doboru populacji nauczycielek do badań. Nie znajdujemy bowiem uzasadnienia tek przyjętego podziału w rozdziale charakteryzującym populację badawczą.

Zastanawiające jest również w pracy pisanej w roku 2023 odniesienie w metodologii do książki Zaczyńskiego z roku 1968 czy Pilcha z 1976 roku. Nie jest to przecież część pracy, która przedstawia historyczne ujęcia zagadnień z metodologii.

Ocena sposobu opracowania rezultatów badań i ich prezentacji

Całość wyników i ich analiza zaprezentowana jest w dwóch oddzielnych rozdziałach. Rozdział piąty poświęcony działalności innowacyjnej przedszkoli (79 stron) oraz rozdział szósty prezentujący aksjologiczne uwarunkowania innowacji pedagogicznych (63 strony).

Już na wstępie pragnę podkreślić, że ta część rozprawy została opracowana w optymalny sposób tak w aspekcie formalnym jak i merytorycznym. Z całą pewnością opracowanie danych ilościowych i jakościowych, a także poszukiwanie istniejących pomiędzy nimi związków nie było proste.

Rozdział piąty przedstawia analizę prowadzonej działalności innowacyjnej w 12 placówkach przedszkolnych na podstawie szczegółowej analizy dokumentacji dotyczącej takich działań. Analiza działalności innowacyjnej przeprowadzona w trzech etapach (podrozdziały 5.2., 5.3., 5.4.) obejmowała omówienie 21 innowacji w I etapie oraz w etapie II i III tych innowacji, które były kontynuowane, bądź wprowadzane jako nowe w tych samych placówkach co w etapie I. Na koniec każdego podrozdziału Autorka podsumowuje zawarte w nim analizy, co z pewnością zasługuje na uznanie. Natomiast wydaje się, że niepotrzebnie powieliła w tych podsumowaniach dane prezentowane wcześniej w podrozdziale dokładnie przepisując te same zdania. Dla przykładu w podrozdziale 5.2. podsumowanie zawarte na s. 250 w przedostatnim akapicie

powiela dane zaprezentowane na s. 221 pod tabelą 8. Natomiast dane prezentowane na s. 250 w ostatnim akapicie są przepisane ze ss. 222-223 pod tabelą 9. Podobna sytuacja występuje w kolejnych podsumowaniach w podrozdziałach 5.3. i 5.4. Czytelnik oczekiwałby jednak w podsumowaniach odniesień Autorki do zaprezentowanych innowacji w kontekście założeń teoretycznych przedstawionych w rozdziale trzecim dysertacji.

W rozdziale piątym zawarto także uzyskane w trakcie wywiadów z nauczycielkami i dyrektorami wypowiedzi dotyczące przyczyn rozpoczynania prowadzenia innowacji (por. 5.1.) oraz korzyści z realizacji innowacji pedagogicznych w opiniach nauczycielek i dyrektorów przedszkoli (por. 5.5). Ciekawość mnie tu również odniesienie wyników badań do wieku i stażu pracy skoro taką charakterystykę badanych zaprezentowano w podrozdziale 4.7.1. Czytelnik z pewnością zyskałby w ten sposób dodatkową interesującą poznawczo wiedzę dotyczącą przyczyn i korzyści z realizacji innowacji pedagogicznych. A jeśli takiego rozgraniczenia w wynikach badań nie mamy, to można zadać pytanie – w jakim celu te informacje podano w charakterystyce populacji badawczej?

Wydaje się również, że bardziej zasadne byłoby nie rozdzielanie analizy wyników z wywiadów. Może stanowiłoby to bardziej logiczny układ, gdyby podrozdział 5.1. nie był oddzielony trzema kolejnymi częściami odnoszącymi się do trzech etapów opisu poszczególnych innowacji, po których dopiero mamy dalszą analizę wywiadów.

Rozdział szósty omawia wyniki badań odnoszących się do aksjologicznych uwarunkowań innowacji pedagogicznych. Składa się z dwóch części. W pierwszej (por. 6.1.) Autorka dokonuje ilościowej analizy wartości preferowanych przez nauczycielki i dyrektorów przedszkoli na podstawie wykorzystanego w badaniach kwestionariusza PVQ-RR-f S.H. Schwartza w polskiej adaptacji J. Ciecuch. W drugiej natomiast analizuje wartości zawarte w dokumentacji regulującej pracę przedszkoli (por. 6.2.). W warstwie analitycznej zaprezentowany materiał jest pogłębiony, a dyskusja wyników zyskuje na podbudowaniu jej analizami teoretycznymi. Można jednak także i tu powielić uwagę dotyczącą rozdziału piątego, dlaczego wyniki badań w rozdziale szóstym w części dotyczącej wartości prezentowanych przez nauczycielki i dyrektorów nie zostały odniesione do wieku i stażu pracy respondentów, na czym zyskałby z pewnością czytelnik.

Doktorantka uzyskała wiele ważnych wyników w zakresie współzależności poznawczych aspektów działalności innowacyjnej badanych przedszkoli oraz wykazała związek między samoświadomością pedagogów a ich działalnością nad wprowadzaniem wartości do procesu dydaktycznego i wychowawczego dzięki prowadzonym działaniom innowacyjnym.

Całość pracy zamyka rozdział: *Zakończenie* (12 stron). Dobrym dopełnieniem całości rozważań jest zawarta w tym rozdziale dyskusja rezultatów badań własnych z danymi literatury. Jest ona odzwierciedleniem dojrzałego i refleksyjnego spojrzenia Doktorantki na badany przez Nią wycinek. W całości tego rozdziału zabrakło jednak sformułowania jasnych wniosków z badań odnoszących się do sformułowanych pytań badawczych. Pojawiają się natomiast wypowiedziane przez Autorkę w kilku miejscach zakończenia sugestie odnoszące się do przeprowadzonych badań i ich rezultatów. Owe postulaty są pewnym wyznacznikiem koniecznych profesjonalnych aktywności tak istotnych dla pedagogów z punktu widzenia dalszego funkcjonowanie społecznego i działalności innowacyjnej sprzyjającej wprowadzaniu wartości. Nie formułują jednakże bezpośrednio wniosków z przeprowadzonych badań. A takich wniosków z analizy przeprowadzonych badań odnoszących się jednoznacznie do postawionych pytań czytelnik oczekuje.

Uwagi formalne

1. Przedstawiona do oceny praca jest poprawna pod względem języka, nieliczne błędy językowe nie obniżają wartości całej pracy.
2. Niektórym rozdziałom towarzyszy nadmierna segmentacja tekstu, co powoduje zatracenie logiczności wyводу myślowego. Podział na rozdziały jest poprawny, jeśli jest przejrzysty, spójny i wyłączny – w ocenianej pracy czasem tego zabrakło.
3. Autorka zastosowała styl cytowania zgodny z APA, w którym w przypadku cytowania tekstu należy podać nazwisko autora (bez imion, inicjałów) i rok publikacji, czyli tzw. odsyłacz bibliograficzny (*reference*) oraz ewentualnie numery stron w przypadku dosłownego przytaczania fragmentu tekstu. Nie stosuje się natomiast zapisu ze słowem *Ibidem*, jaki zastosowała Doktorantka w wielu miejscach dysertacji.
4. Zastanawia również zastosowanie przypisu brzmiącego Internet z kolejnymi numerami np. Internet 5 , Internet 6 na stronie 117 i podobnie w innych miejscach.
5. W imponującej liczbie wykorzystanych publikacji zaprezentowanych w bibliografii pojawiają się podwójnie niektóre z pozycji np. pozycje 102 i 103 to ta sama książka, i podobnie kolejne: 217, 218, 219 będące różnymi wydaniami tej samej książki; pozycje 274 i 275 – ta sama książka; 415 i 416 – ta sama książka; 474 i 475 dwa różne wydania tej samej książki; 563 i 564 – ta sama książka; 575 i 576 ta sama książka; 617 i 618 – dwa wydania tej samej książki; 652 i 653 – dwa wydania tej samej książki; 685 i 686 – ta sama książka; 701 i 702 – dwa wydania

tej samej książki; 742 i 743 – ta sama książka; 747 i 748 – dwa wydania tej samej książki; 822 i 823 – dwa wydania tej samej książki; 863 i 864 ta sama książka. Warto zadbać o uporządkowanie przed złożeniem końcowej wersji.

Uwagi końcowe

Generalnie, mimo szeregu sformułowanych przez mnie uwag, muszę podkreślić zarówno potencjał deskryptywny i eksplanacyjny obecny w wybranych obszarach badań realizowanych przez Autorkę rozprawy, jak i wysiłek włożony w przeprowadzenie eksploracji. Doceniam znajomość literatury przedmiotu zaprezentowaną przez mgr Agnieszkę Podbilską-Kłosowską. Podsumowując: przedłożona do recenzji praca doktorska przedstawia wiele elementów pozytywnych, w tym ciekawe i przemyślane badania. Autorka nie ustrzegła się pewnych braków i błędów, jednak nie można zaprzeczyć, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie. Autorka opanowała warsztat badawczy na poziomie oczekiwanym od kandydata do stopnia naukowego doktora.

W mojej ocenie rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Podbilskiej-Kłosowskiej zatytułowana **Aksjologiczne podstawy działalności innowacyjnych placówek przedszkolnych** przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Jolanty Andrzejewskiej, prof. UMCS oraz promotora pomocniczego dr Małgorzaty Centner-Guz spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim według Ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Rozprawa doktorska przedstawiona do oceny stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie naukowej pedagogika oraz wykazuje Jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie o **dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Warszawa 15.06.2023

